UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Inscripties lezen

Schrift en taal van de epigrafie

de Bakker, M.

DOI
10.5117/LAM2021.1.008.BAKK
Publication date
2021
Document Version
Final published version
Published in
Lampas

Link to publication

Citation for published version (APA):
de Bakker, M. (2021). Inscripties lezen: Schrift en taal van de epigrafie. *Lampas*, *54*(1), 137-160. Article 7. https://doi.org/10.5117/LAM2021.1.008.BAKK

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:15 Nov 2026

Amsterdam University Press

LAMPAS 54.1 (2021) 137-160
HTTPS://DOI.ORG/10.5117/LAM2021.1.008.BAKK

Inscripties lezen

Schrift en taal van de epigrafie

Mathieu de Bakker
Griekse en Latijnse Taal en Cultuur, Universiteit van Amsterdam
m.p.debakker@uva.nl

Abstract

This contribution contains brief, introductory guidance on how to read Greek inscriptions. It discusses basic aspects of early Greek scripts, in particular the 'light-blue' alphabet of Athens as it was in use until the end of the 5th century BCE. Also included are sections on *scriptio continua*, punctuation, and numericals. Furthermore, some information is offered on spelling, phonology, morphology and syntax. Finally, the discourse units of a prototypical Athenian decree are analysed and related to underlying political procedures.

Keywords: Greek epigraphy, local Greek scripts, orthographical variation, akrophonic numerical system, honorific decrees, dedications

1 Inleiding

Wie een archeologische site of museum in de mediterrane wereld bezoekt, komt bijna altijd in aanraking met Griekse inscripties. Toch krijgen deze teksten aangebracht op gebouwen, zuilen, vazen, sokkels en stenen lang niet altijd aandacht. Tempels, beelden en vazen bekend uit gidsen en handboeken leveren doorgaans een fraaier decor op voor een *selfie*. Bij inscripties ontbreekt dit feest der herkenning. Daar komt nog bij dat veel exemplaren fragmentarisch zijn of alleen voor een geoefend oog leesbaar. Letters zien er anders uit, woorden worden anders gespeld, spaties ontbreken en betekenissen en zinsbouw wijken af.

Nu is juist het lezen van inscripties *in situ* de moeite waard wanneer je tot een beter begrip van het verleden wilt komen, want deze teksten brengen ons dichter bij de mensen uit de Oudheid en hun opvattingen. Van

© Mathieu de Bakker

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

een naam ingekrast op een pot tot een in marmer uitgehakte keizersbrief, elke inscriptie vertelt ons over iets wat ooit speelde op een bepaalde plaats en brengt ons in contact met individuen uit het verre verleden. Deze documenten voegen daarmee een extra dimensie toe aan hun schriftdragers en aan de omgeving waarin ze gevonden zijn. Daarom ook zijn ze mooie studieobjecten voor scholieren en studenten die de antieke wereld willen ontdekken.

Uitgerekend de 21ste-eeuwse *smartphone* stelt ons beter dan ooit in staat om inscripties te ontcijferen. Je kunt de teksten fotograferen en de foto's vergroten op je scherm, of vanuit verschillende hoeken bijlichten. Combinaties van ontcijferde letters kun je invullen op de gratis beschikbare zoekmachine *Searchable Greek Inscriptions* van het *Packard Humanities Institute* (PHI). Via deze site kun je misschien een goed leesbare editie van de tekst achterhalen en uitzoeken waar de inscriptie is gepubliceerd. Vertalen kan met behulp van online woordenboeken of – in Athene en Attica (het grootste corpus) – de website *Attic Inscriptions Online*. Deze is heel behulpzaam dankzij goede vertalingen en inhoudelijke aantekeningen.[1] Daardoor is het zelfs al tijdens een bezoek aan een site of een museum mogelijk om een inscriptie te ontsluiten. Een werkende internetverbinding en goede telefoon volstaan.

Voor het ontcijferen van Griekse inscripties op de hierboven beschreven wijze hoef je geen specialist te zijn: een basiskennis van schrift en taal volstaat in de meeste gevallen, maar het helpt om enige kennis te hebben van veelvoorkomende formules en van de manier waarop teksten in de Oudheid werden opgeschreven. Deze bijdrage biedt de nodige handreikingen, in het bijzonder voor de inscripties uit Attica en Athene. Om te beginnen worden aspecten behandeld van schrift en spelling die afwijken van het Grieks dat we kennen uit onze moderne edities. Vervolgens worden enkele opvallende fonologische en morfologische aspecten van het epigrafisch Grieks toegelicht, en het slotgedeelte bestaat uit enkele tips op het terrein van de syntaxis, toegelicht aan de hand van enkele saillante voorbeelden, waardoor het mogelijk wordt om snel greep te krijgen op langere inscripties.

1 Zie voor deze websites het bibliografisch en heuristisch overzicht (Van Nijf 2021) aan het eind van dit Lampasnummer. Die bijdrage biedt ook een overzicht van de gebruikte afkortingen voor epigrafische publicaties.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

2 Schrift

Het Grieks met spiritussen, accenten en interpunctie zoals we dat kennen uit moderne edities gaat terug op de Byzantijnse minuskel uit de Middeleeuwen en lijkt nauwelijks op het Grieks dat we kennen van de inscripties. Dit werd uitsluitend in kapitalen en zonder diacritische tekens genoteerd, en er is sprake van uiteenlopende conventies ten aanzien van spatiëring en leestekens.[2]

Inscripties uit de archaïsche periode vertonen veel variaties in lettervormen. De Griekse steden hanteerden in deze tijd elk hun eigen, 'epichorische' (plaatselijke) alfabetten, en deze komen maar ten dele overeen. In 1887 onderkende de Duitse classicus Adolf Kirchhoff in deze alfabetten drie hoofdtypen en gaf elk een kleur. Zijn systeem wordt nog steeds gebruikt. In haar lezenswaardige Lampasartikel uit 2019 over de relatie van het Griekse alfabet met andere vroege schriften uit de mediterrane wereld zet Willemijn Waal de belangrijkste verschillen op een rijtje. Hier vat ik ze kort samen en voeg de verspreidingskaart uit haar artikel toe (zie afbeelding 1):

- Rode alfabetten (meer westelijk): Ψ (vaak geïnscribeerd als 𐤧) noteert /kh/, X voor /ks/, Ƶ ontbreekt.
- Blauwe alfabetten (meer oostelijk): X noteert /kh/. Voor Ƶ, Ψ en het onderscheid tussen licht- en donkerblauwe alfabetten, zie onder.
- Groene alfabetten (onder andere Kreta). De tekens Ƶ, Φ, Χ en Ψ ontbreken. De klank /kh/ wordt genoteerd met het teken Κ (kappa) of ϙ (koppa), eventueel gevolgd door de H (hèta), een teken dat in deze fase nog gebruikt wordt ter aanduiding van de /h/.[3]

Maar ook binnen deze kleurengroepen bestaat er regionale variatie. Zo vinden we in diverse alfabetten ongeacht hun kleur het gebruik van de Ϻ (san) voor de /s/ in plaats van de ons beter bekende sigma (Σ of ϛ). Bijna alle vroege alfabetten noteren de /w/ met behulp van de 'digamma' oftewel 'wau' (Ϝ). Sommige alfabetten hebben unieke lettertekens, zoals de Korinthische 𐌚 voor /b/ en de zandloper-achtige Ⅹ voor /e/, /e:/ en /ɛ:/ in Sicyon.[4] Een

2 Zie de paragraaf over leestekens en *scriptio continua* hieronder. Ons gebruik om zinnen te beginnen met een hoofdletter gaat eveneens terug op de middeleeuwse schriftcultuur, waarin tekstonderdelen vaak voorzien zijn van een versierde of gerubriceerde initiaal. In inscripties wordt soms variatie in lettergrootte gebruikt om tekstsegmenten te markeren.

3 Het letterteken H [h] (hèta) werd later versimpeld tot 𐌇 en 𐌋. Het laatste teken ligt ten grondslag aan de spiritus asper.

4 Het standaardwerk op het terrein van de plaatselijke alfabetten is *The Local Scripts of Archaic Greece* van Jeffery (*LSAG*). Zie het bibliografisch en heuristisch overzicht.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

Afbeelding 1. De verspreiding van de Griekse alfabetten (gebaseerd op Kirchhoff 1887 en Voutrias 2007: 270-271). Met dank aan Nektarios Karadimas. Bron: Waal (2019: 86). Zie ook: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ancient_Greek_epichoric_alphabets.svg.

mooi voorbeeld van een inscriptie in een plaatselijk alfabet is de wijding van Mantiklos. Deze tekst draait als een slang over de benen van een klein bronzen beeldje dat gewijd is aan Apollo (zie afbeelding 2).

> Μάντικλός μ' ἀνέθεκε ϝεκαβόλοι ἀργυροτόξοι /
> τᾶς {δ}δε|κάτας· τὺ δέ, Φοῖβε, δίδοι χαρίϝετταν ἀμοιβ̣[άν].
>
> Mantiklos heeft mij gewijd aan de vertreffende god van de zilveren boog, van het tiende deel van zijn winst. Moge U, Foibos, hem een mooie wedergift geven.
> *CEG* 1, 326 (700-675 v.Chr.)[5]

Dit beeldje dateert uit het begin van de 7e eeuw voor onze jaartelling en de inscriptie is opgesteld in het rode alfabet van Boeotië (te zien aan het

5 Zie *LSAG* 94.01 (en behandeling van de inscriptie op p. 90-91).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

Afbeelding 2. Mantiklosbeeldje en opschrift. Bron: plate 7, number 1 in Jeffery (1961), *LSAG*.

gebruik van Ϝ aan het begin van χαρίϝετταν). Het is een voorbeeld van de Griekse gewoonte om een tiende deel van de winst of buit te wijden aan een godheid. Net als diverse andere vroege inscripties is ook deze opgesteld in dactylisch metrum (in dit geval twee hexameters, zie ook de bijdrage van De Bakker *et al.* 2021 over poëzie op steen in Athene in dit themanummer). Kennelijk vonden de opstellers van deze tekst de plechtige dichtertaal met de sierlijke adjectieven gepast om de godheid te eren.

Het 'slangenschrift' op de benen van het Mantiklosbeeldje laat zien dat de schrijfrichting van inscripties aanvankelijk niet vastlag. Vaak bepaalde de schriftdrager, bijvoorbeeld een pot of een rots, de route die de letters aflegden. En er werd net zo goed van links naar rechts (dextrovers) als van rechts naar links (sinistrovers) geschreven. Combineerde men beide schrijfrichtingen, dan ontstond er een schrijfwijze die onder meer door Pausanias (5.17.6) wordt aangeduid als 'boustrophedon', dat letterlijk 'draaiend als een os (bij het ploegen)' betekent. Volgens deze metafoor leest men de eerste regel van links naar rechts, de volgende van rechts naar links, dan weer terug, enzovoorts. De beroemdste inscriptie in boustrophedon is een monumentale wettekst uit de Kretenzische stad Gortyn uit de eerste helft van de 5e eeuw voor onze jaartelling (zie afbeelding 3).[6]

6 Voor een uitgave van deze fascinerende, oeroude wettekst, inclusief vertaling en commentaar, zie Willetts (2013²).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

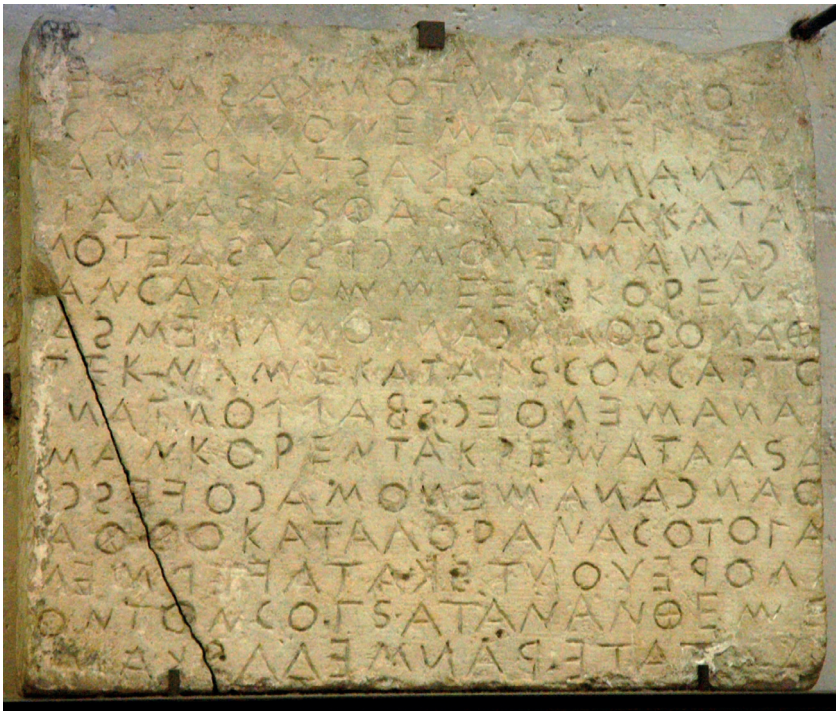

Afbeelding 3. Fragment van de wetttekst uit Gortyn. Foto: 'Marie-Lan Nguyen'. Louvre. Bron: Wikimedia Commons. Licentie: public domain. Link: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Law_Code_Gortyn_Louvre_Ma703.jpg.

Aan het omvangrijke corpus van over het algemeen korte inscripties uit de archaïsche en klassieke periode danken we een flink deel van onze kennis over ongeveer dertig plaatselijk gebruikte Griekse dialecten.[7] Deze moeten we niet verwarren met de literaire dialecten die in het Grieks ontwikkeld werden voor bepaalde genres (zoals het Dorisch van de koorlyriek en het oud-Ionisch bekend uit epos en elegie). Deze stonden veel verder af van plaatselijk gesproken Grieks dan de epigrafisch geattesteerde dialecten, al mogen we ook deze laatste categorie niet zomaar gelijkstellen aan het gesproken Grieks. Verder dienen we schrift en dialect zorgvuldig te scheiden. Het is bijvoorbeeld niet het geval dat in gebieden waar men Dorisch Grieks sprak uitsluitend gewerkt werd met rode alfabetten: Korinthe, Argos en Sicyon noteren hun inscripties bijvoorbeeld in blauwe alfabetten. En wanneer de plaatselijke alfabetten in de loop van de 5e en 4e eeuw voor onze

7 Voor overzichtelijke behandelingen van de oud-Griekse dialecten die we dankzij epigrafische bronnen kennen, zie Buck (1973²); Duhoux (1983); Colvin (2007).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

jaartelling ingeruild worden voor het panhelleense standaardalfabet, blijven de dialecten gewoon bestaan, waarvan veel inscripties getuigen.

Voor de ontwikkeling naar het panhelleense standaardalfabet keren we terug naar de blauwe alfabetten van Attica en Ionië. Kirchhoff onderscheidde namelijk een Attisch, lichtblauw alfabet en een Ionisch, donkerblauw alfabet. Het Attische alfabet gebruikte niet de combinatietekens Ƶ en Ψ. In plaats daarvan noteerde het ΧΣ en ΦΣ. Het schreef de Γ (gamma) als Λ en de Λ (lambda) als ˪ en maakte (zij het niet altijd) gebruik van de *hèta* Η voor /h/, in edities aangeduid met een cursieve *h*. Bij de klinkers werd de Ε gebruikt voor de korte gesloten ε [e] en de lange gesloten ει [e:], maar ook voor de lange open η [ɛ:]. De Ο stond voor de korte gesloten ο [o] en lange gesloten ου [o:], maar ook voor de lange open ω [ɔ:]. De bekende formule 'raad en volk hebben besloten' vinden we in allerlei 5e-eeuwse Attische inscripties dan ook steevast geschreven als ΕΔΟΧΣΕΤΕΙΒΟΛΕΙΚΑΙΤΟΙΔΕΜΟΙ (ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ).

De Ionische Grieken ontwikkelden al voor de 5e eeuw een geavanceerder alfabet met de combinatietekens Ƶ en ψ. Daarnaast kwam het teken Η vrij doordat het plaatselijke dialect de /h/ niet kende aan het begin van het woord ('psilosis'). Dit teken werd gebruikt om de lange open *èta* Η [ɛ:] te noteren, in edities aangeduid met η. Bij de geronde klinkers volgde een vergelijkbare ontwikkeling en werd het teken Ω ontworpen om de lange open ω [ɔ:] aan te duiden.

In de loop van de 5e eeuw zien we dat steeds meer Grieken overgaan op het gebruik van het Ionische alfabet. In Attica verschijnt het Ionische alfabet vanaf de jaren 60 van de 5e eeuw in informele teksten, maar op een gegeven moment ook in officiële documenten, in enkele gevallen zelfs samen met het Attische alfabet.[8] Als voorbeeld hiervan citeer ik een decreet ter ere van de priesteres van Athena Nike, waarvan de aanhef genoteerd is in het Attische alfabet, terwijl de motie na een lege ruimte (*stoichos*, zie onder, aangeduid middels een *ν*, van *vacat*) in regel zes genoteerd wordt in het Ionische alfabet (zie afbeelding 4).

ἔδοχσεν τêι βολêι καὶ τôι δέ-
μοι· Αἰγεὶς ἐπρυτάνευε, Νεοκ-
λείδες ἐγραμμάτευε, Ἀγνόδε-
μος ἐπεστάτε, Καλλίας εἶπε· τ-
êι *h*ιερέαι τêς Ἀθενάας τêς Νί-
κες *ν* πεντήκοντα δραχμὰς τὰ-

8 Zie Threatte (1980: 26-49) voor een overzicht.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

ς γεγραμμένας ἐν τῆι στήλ[ηι]
ἀποδιδόναι τὸς κωλακρ[έτας],
[ο]ἳ ἂν κωλακρετῶσι τὸ Θ̣[αργηλ]-
[ιῶ]νος μηνός, τῆι ἱερ[έαι τῆς Ἀ]-
[θην]αίας τῆς Νίκη[ς .....]

Raad en volk hebben besloten: De *phyle* Aigeis bekleedde de prytanie,[9] Neokleides was secretaris, Hagnodemos de voorzitter, Kallias diende de motie in: dat de *kolakretoi* (financiële beambten) die *kolakretoi* (zullen) zijn in de maand *Thargelion*, aan de priesteres van Athena Nike de vijftig drachmen die genoteerd zijn op de *stele*[10] moeten uitbetalen, voor de priesteres van Athena Nike ...
IG I³, 36 (424-423 v.Chr.)

Dankzij de namen in de aanhef kunnen we de inscriptie nauwkeurig dateren in het jaar 424/423 voor onze jaartelling. In deze periode gebruiken de Atheners nog hun oude, lichtblauwe alfabet. De overgang naar het Ionische alfabet gaat gepaard met een andere hand en een andere indeling van het zogenaamde *stoichedon*, het gebruik om consequent hetzelfde aantal letters recht boven elkaar te plaatsen, dat we in veel officiële Attische inscripties van deze periode tegenkomen. Mogelijk heeft een andere scribent het werk overgenomen van zijn voorgangers, maar naar een verklaring voor de ongebruikelijke overgang kunnen we verder alleen maar gissen.[11]

Volgens de bronnen nemen de Atheners in 403 officieel het Ionische alfabet over, in het jaar van de eponieme archont Eukleides.[12] Het is aantrekkelijk om een verband te leggen met het herstel van de Atheense democratie

9 Athene was sinds de hervormingen van Kleisthenes aan het eind van de 6e eeuw voor onze jaartelling ingedeeld in tien 'phylen', die vernoemd waren naar tien legendarische helden en koningen uit het oude Athene. Beelden van deze naamgevers stonden op het monument van de eponieme helden op de Atheense Agora. Onder elk beeld hingen vermoedelijk houten borden (*leukomata*) waarop aankondigingen geschreven stonden voor de leden van de betreffende *phyle* (cf. Aristophanes, *Vrede* 1183-1184). Elke *phyle* vaardigde vijftig mannelijke leden af om gedurende één jaar zitting te nemen in de raad (*boule*), die zodoende uit 500 afgevaardigden bestond. De raadsleden van één *phyle* namen gedurende één tiende deel van het jaar het dagelijks bestuur waar van de stad, droegen zorg voor de ontvangst van gezanten en garandeerden de voortgang van het politieke bedrijf. Dit werd de prytanie genoemd.

10 Dit bedrag van 50 drachmen wordt genoemd in een ander decreet dat op de achterzijde van dezelfde *stele* is aangebracht (*IG* I³, 35).

11 Voor meer informatie, zie Osborne-Rhodes, *GHI*² nummer 156.

12 De Atheners noemden het jaar naar de archont, oorspronkelijk de belangrijkste magistraat. Voor een lijst van de Atheense archonten van 478/477-404/403, zie Osborne-Rhodes, *GHI*, 578 en voor de periode 403/402-323 v.Chr, zie Rhodes-Osborne *GHI*, 543. Een compleet overzicht is

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

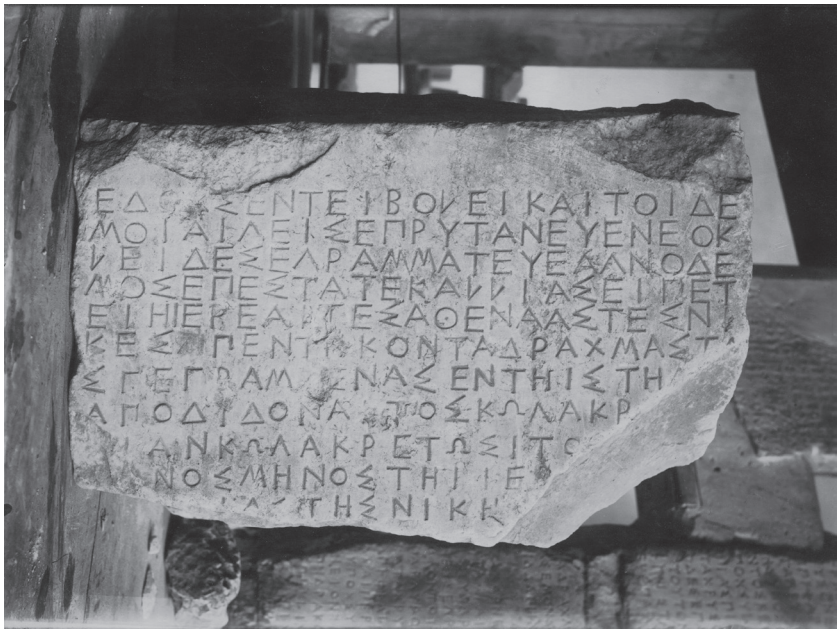

Afbeelding 4. Het decreet ter ere van de priesteres van Athena Nike (*IG* I3, 36), Bron: Ohio Digital Resource Commons (ohiolink.edu), foto uit archief van Donald Laing.

na het verdrijven van de Dertig, maar omdat we de tendens naar het Ionische alfabet ook elders in Griekenland waarnemen, kunnen de redenen ook van meer praktische aard zijn geweest.[13] Hoe dan ook verdwijnen in deze periode de plaatselijke alfabetten in hoog tempo en wordt het Ionische alfabet met zijn vierentwintig letters het standaardalfabet voor alle Grieken. In dialecten waarin de [w] hoorbaar blijft, wordt de ϝ nog tot in de hellenistische tijd gebruikt, maar in de latere Oudheid worden ϝ' en ϙ' alleen nog maar gebruikt als cijfertekens (respectievelijk 6 en 90).

3 Leestekens en *scriptio continua*

Veel inscripties bevatten tekens om de tekst te geleden, maar deze werken heel anders dan onze leestekens. Meest bekend zijn de enkele en meervoudige colontekens (: :: ::: ⁝ ⁞ ⁝⁝⁝). Deze worden in oudere inscripties gebruikt

te vinden op *Wikipedia*, zoek op: 'Eponymous archon' (https://en.wikipedia.org/wiki/Eponymous_archon, geraadpleegd op 18-09-2020).

13 Zie voor deze discussie onder andere d'Angour (1999).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

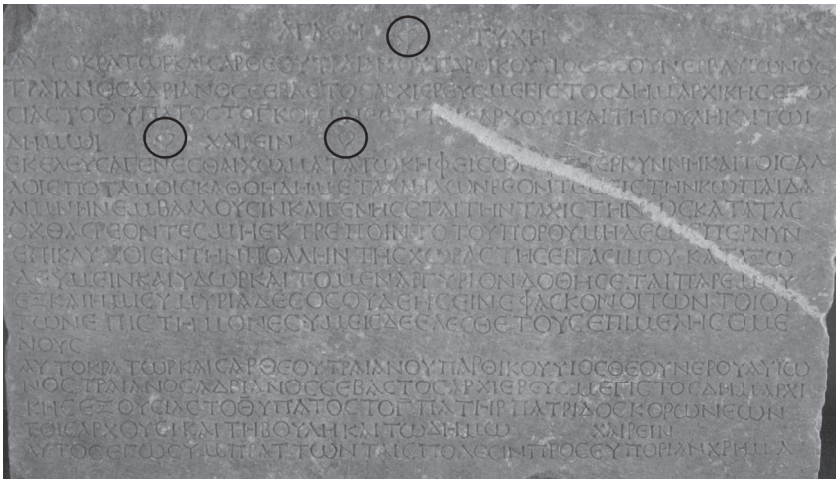

Afbeelding 5. Inscriptie uit de Keizertijd, Archeologisch Museum Thebe. Foto: Onno van Nijf. Archaeological Museum of Thebes. Copyright © Hellenic Ministry of Culture and Sports. Archaeological Receipts Fund. (N. 3028/2002).

om woorden of woordgroepen te scheiden. In versinscripties vinden we ze ook wel op de caesuurgrens. Zie bijvoorbeeld het grafschrift voor Kroisos in de bijdrage van De Bakker *et al.* (2021) elders in dit nummer.

In de loop van de 5e eeuw wordt het gebruik van leestekens steeds spaarzamer. Bij de *stoichedon*-opmaak van inscripties vonden de steenhouwers het mogelijk niet mooi om een *stoichos* op te offeren aan interpunctie. In klassieke inscripties vinden we leestekens doorgaans alleen om namen en getallen te onderscheiden of afkortingen te markeren. Deze inscripties zijn opgesteld in *scriptio continua*, waarbij de tekst doorloopt zonder woordscheidingen (zie afbeelding 9). Incidenteel kan een *stoichos* open gelaten worden om de tekst te segmenteren (een 'vacat', in edities aangegeven met *v*). Daarnaast zijn er grammaticale middelen. Zo kan asyndeton worden gebruikt om een nieuwe teksteenheid te markeren in een opsomming.

In de hellenistische en Romeinse tijd zien we andere leestekens verschijnen, zoals de *stigma* (halfhoge punt) aan het eind van een zin of de *asteriskos* (ter onderscheiding van tekstsegmenten). Daarnaast komt ook de gewoonte op om sierblaadjes toe te voegen aan inscripties, met name aan het begin en het einde, maar soms ook bij afkortingen of om onderdelen te scheiden (zie afbeelding 5). Voor een uitgebreid ovezicht van leestekens in inscripties bekend uit Attica, zie Threatte (1980: 73-98).

Tekstedities leveren niet altijd een betrouwbaar beeld op van leestekens op inscripties. Met name in oudere uitgaven worden ze wel eens over het hoofd

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

gezien, terwijl er komma's en punten conform moderne standaarden zijn toegevoegd. Verder is het belangrijk te beseffen dat bij inscripties in *scriptio continua* de woordscheidingen aangebracht zijn door de uitgevers. Zeker bij fragmentarische inscripties is vaak sprake van giswerk. Is bij ΕΠΙΔΑ[... bijvoorbeeld sprake van het toponiem Epidaurus of van het voorzetsel ἐπὶ met een eigennaam in de genitivus, een typische dateringformule (bijvoorbeeld ἐπὶ Δα[μοκράτους, 'ten tijde van Damokrates')?

4 Getallen

Getallen worden in inscripties vaak voluit geschreven, maar in lijsten en opsommingen worden ook numerieke tekens gebruikt. Inscripties uit de klassieke tijd gebruiken de I voor eenheden en werken vervolgens voor grotere eenheden met een akrofonisch systeem: Γ = πέντε = 5, Δ = δέκα = 10, Η = *h*εκατόν = 100, Χ = χίλιοι = 1.000, Μ = μύριοι = 10.000. Bijvoorbeeld ΗΔΔΓΙΙΙ = 128. In dit systeem vinden we ook combinatietekens, bijvoorbeeld 𐅄 = πεντάκις δέκα = 50, 𐅅 = πεντάκις *h*εκατόν = 500, etcetera (zie afbeelding 6). Daarnaast vinden we ook tekens voor geldeenheden en gewichten, bijvoorbeeld de ⊢ = één drachme, Τ = één talent, etcetera.

In inscripties uit latere tijd wordt dit systeem vervangen door een lettersysteem dat tot in de Byzantijnse tijd gangbaar blijft. Aan de 24 letters van het standaard Griekse alfabet worden de oudere lettertekens ϛ (sti, stigma), ϝ (digamma/wau), ϙ (koppa), en ϡ (sampi) toegevoegd, die inmiddels in onbruik zijn geraakt. Een streep (rechts)boven de lettercombinatie maakt duidelijk dat het een getal betreft, bijvoorbeeld κγ′ = 23 of ϡϙδ′= 994. Bij getallen van duizend en hoger plaatst men de streep linksonder, dus ,α = 1.000, ,β = 2.000, etcetera.

α′	β′	γ′	δ′	ε′	ϛ′ of ϝ′	ζ′	η′	θ′
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ι′	κ′	λ′	μ′	ν′	ξ′	ο′	π′	ϙ′
10	20	30	40	50	60	70	80	90
ρ′	σ′	τ′	υ′	φ′	χ′	ψ′	ω′	ϡ′
100	200	300	400	500	600	700	800	900

Een overzicht van de numerieke tekens op Griekse inscripties is ook te vinden op de site www.saxa-loquuntur.nl (zie het bibliografisch en heuristisch overzicht van Van Nijf 2021 in dit nummer).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

5 Fonologische en morfologische zaken

De spelling van het Grieks in inscripties wijkt vaak af van wat we gewend zijn uit tekstedities en is verre van consistent.[14] Zo zien we de naam Themistokles op ostraca geschreven als Θεμιστοκλῆς en Θεμισθοκλῆς en komen we Ἀρταμίς tegen naast Ἀρτεμίς, en Σάραπις naast Σέραπις. Soms kunnen deze varianten ons iets vertellen over de klanken. Uit de frequente spellingsvariatie Τιβ-/Τεβ- en Δομι-/Δομε- bij de Latijnse namen Tiberius en Domitianus kunnen we bijvoorbeeld afleiden dat de Grieken de Romeinse /i/ eerder hoorden als een /e/. Verder komt assimilatie van klanken vaker voor, met name bij lidwoord + zelfstandig naarwoord (τὴμ πόλιν, τὸλ λέοντα, τὴγ γυναῖκα) en voorzetsels, bijvoorbeeld ἐσκίαθον (*IG* I^3, 110) = εἰς Σκίαθον (zie onder). Maar we zien ook dat assimilatie ontbreekt waar je het juist verwacht: στρονγύλος, Πυθάνγελος, ἀνφί, νυνφῶν, Ὀλύνπιος. Geminaten worden geregeld enkelvoudig geschreven (ἄλα, ἐκλησία, γραματεύς, τέταρες) en soms worden klanken eenvoudigweg niet genoteerd (bijvoorbeeld ΠΑΙΔΟΙ … ΘΑΝΟΤΟΙ = παίδοιν … θανόντοιν, *IG* I^3, 1266). De iota na een lange klinker α, η of ω (in de meeste tekstedities genoteerd als iota subscriptum) ontbreekt geregeld, wat verwarring kan opleveren over de uitgang. Het woord ΑΥΤΗ kan in een inscriptie dan bijvoorbeeld staan voor:

1) αὕτη (die, deze; van οὗτος);
2) αὐτή (dezelfde; = ἡ αὐτή);
3) αὐτή (zij zelf);
4) αὐτῇ (aan haar / daar, daarlangs);
5) αὑτῇ (aan haarzelf; = ἑαυτῇ).

De juiste keuze hangt in zulke gevallen af van de zinsconstructie.[15]

Pas in de loop van de Oudheid wordt de spelling uniformer, maar ook dan zien we nog veel regionale variatie en soms fantasiespellingen in informele inscripties (bijvoorbeeld Φρεσοφόνη voor Persephone op een vloektablet uit de 4^e eeuw voor onze jaartelling, *IG* III, App. 101). In de latere Oudheid zien we in toenemende mate de klankverandering die we kennen als itacisme (ook wel iotacisme) terug in de spelling. De klanken η [ɛ:], ει [ei], υ [y:] en οι [oi] vallen steeds meer samen met lange ι [i:] en worden dan gespeld met ι of ει, bijvoorbeeld in ἰς (in plaats van εἰς) en τειμή (in plaats van τιμή).

14 De meeste voorbeelden in deze paragraaf zijn afkomstig uit Threatte (1980; 1996).

15 Minder voor de hand ligt een analyse van ΑΥΤΗ als αὖ τῇ (het partikel αὖ komt zelden voor in inscripties).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

Afbeelding 6. Detail van een Atheense inscriptie met de contributie van de bondgenoten voor de godin Athena, Epigrafisch Museum Athene. Foto: Henk Ligtenbarg. Ephorate of Antiquities of the city of Athens – Epigraphical Museum. Copyright © Hellenic Ministry of Culture and Sports Archaeological Receipts Fund). (N. 3028/2002).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

Afbeelding 7. Voor Demeter, van Eukrates. Foto: Mathieu de Bakker. Ephorate of Antiquities of the city of Athens – National Museum. Copyright © Hellenic Ministry of Culture and Sports Archaeological Receipts Fund. (N. 3028/2002).

Daarnaast vallen de klanken αι [ai] en ε [e] steeds meer samen, wat leidt tot de spelling van καί als κέ en κεῖται als κῖτε. (Zie voor voorbeelden de bijdrage van Van Nijf 2021 over grafinscripties in dit nummer.)

De morfologie van het Grieks op inscripties vertoont in grote lijnen geen afwijkingen van het Grieks dat we kennen uit andere teksten. Wel vinden we in Attische inscripties geregeld de dativus meervoud-uitgangen op -οισι(ν), -αισι(ν) naast -οις, -αις. In vergelijking met literaire teksten komen dualisvormen vaker voor en vinden we met name in wetteksten en decreten geregeld imperativi van de derde persoon op -τω, -ντων, -σθω, -σθων. Dialectvormen kunnen soms voor verwarring zorgen, zoals de Dorische genitivus op -α (< αο), die we wel tegenkomen bij beroeps- en eigennamen van de eerste declinatie (bijvoorbeeld ἐπὶ προστά<τα> Δέρκα ‘onder het leiderschap van Derkas’, *SGDI* II, 1336).

6 Syntaxis

Kun je eenmaal uit de voeten met schrift, spelling en *scriptio continua*, dan resteert nog de syntactische puzzel. Deze kan behoorlijk lastig zijn omdat het Grieks in opschriften – met uitzondering van de versinscripties (zie

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

de bijdrage van De Bakker *et al.* 2021 elders in dit nummer) – sterk afwijkt van het literaire Grieks.[16] Van belang is om je te realiseren dat epigrafische teksten in beginsel een *documentaire* en *commemoratieve* functie hebben. Het draait om het in steen vereeuwigen van een politieke of rituele handeling, zoals het vaststellen van een decreet, het toekennen van eer aan een medeburger (bijvoorbeeld door middel van een standbeeld), of het vereren van een godheid middels een wijding. Veelal gebeuren deze handelingen volgens een vaststaand stappenplan, waardoor het taalgebruik een procedureel karakter krijgt. Een heel eenvoudig voorbeeld betreft het hier afgebeelde wijgeschenk ter ere van Demeter (zie afbeelding 7): Δήμητρι Εὐκράτης (voor Demeter van Eukrates, *IG* II-III, 4639, 4e eeuw v.Chr.). In deze inscriptie is sprake van elliptisch taalgebruik, want als we afgaan op de naamvallen, staat er letterlijk 'Aan Demeter [heeft] Eukrates [dit gegeven]'. Het weglaten van werkwoord en direct object in het Grieks is hier in het geheel niet problematisch. We nemen immers het voorwerp waarop de tekst is genoteerd mee in onze analyse van de taal. De dativus van de godheid Demeter maakt in één oogopslag duidelijk dat het gaat om een wijding, en omdat deze zelf de tekst draagt, hoeft ze niet te worden uitgedrukt. Je kunt de inscriptie dan ook vergelijken met een tekst op een brief of cadeau waarin uitsluitend gever en ontvanger uitgedrukt worden: 'Voor Demeter van Eukrates'.

Elliptisch taalgebruik kan echter wel een probleem opleveren bij langere inscripties. Epigrafisch proza kent veel vaste formules en besteedt veel aandacht aan namen en titels. Dit levert soms langere woordgroepen op, zoals in de volgende inscriptie, die we aantreffen op een sokkel in de buurt van de tempel van de Olympische Zeus in Athene (zie afbeelding 8). Voor het gemak splits ik de tekst op in drie woordgroepen.

– Αὐτοκράτορα Καίσαρα θεοῦ Τραιανοῦ υἱὸν θεοῦ Νερούα υἱωνὸν Τραιανὸν Ἁδριανὸν Σεβαστὸν Ὀλύμπιον · *νν*
– ἡ πόλις Ἰουλιέων τῶν καὶ Λαοδικέων τῶν πρὸς θαλ<ά>σσῃ τῆς ἱερᾶς καὶ ἀσύλου καὶ αὐτονόμου ναυαρχίδος συνγενίδος φίλης συμμάχου κοινωνοῦ δήμου Ῥωμαίων, ἐξαιρέτως τετειμημένη δωρεαῖς, καθὼς καὶ ἐν Καπετωλίωι δέλτοι περιέχουσιν · *νν*
– διὰ ἐπιμελητῶν καὶ πρεσβευτῶν *ν* Ἀρχελάου τοῦ Τειμάρχου · *νν* καὶ <Μ> · Οὐισελλίου Γαίου υἱοῦ Κολλίνα Πρείσκου · καὶ <Γ> Κορνηλίου Γαίου υἱοῦ Κυρείνα Μαξίμου · *ν* καὶ Ἀπολλωνίου Διογνήτου · τοῦ ἐπικαλουμένου Γαίου.

16 Als standaardwerk op dit terrein geldt (nog steeds) Meisterhans en Schwyzer (1900[3]).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

– Imperator Caesar Hadrianus Augustus Olympius, zoon van de goddelijke Trajanus, kleinzoon van de goddelijke Nerva,
– de stad Julia ook wel Laodicea aan zee genaamd, een heilige, onschendbare[17], autonome vlootstad, verwant, bevriend en geallieerd in gemeenschappelijkheid met het Romeinse volk, speciaal vereerd met geschenken, zoals ook de archiefstukken bij het Capitool[18] noteren,
– dankzij bemiddeling van curatoren en gezanten Archelaus de zoon van Timarchus, Marcus Visellius zoon van Gaius Priscus uit de tribus Collina, en Gaius Cornelius de zoon van Gaius Maximus uit de tribus Quirina, en Apollonius Diognetos ook bekend als Gaius.
IG II-III, 3299 (132 n.Chr.)

Op het eerste gezicht lijkt deze inscriptie een brij van namen en eretitels, maar de naamvallen en de context van de sokkel leveren een handvat om de constructie te begrijpen. Waar bij wijdingen zoals hierboven een werkwoord van geven kan worden weggelaten, betreft dat bij standbeelden doorgaans een werkwoord van 'opstellen' of 'eren'. De naam van het individu van wie het standbeeld is (en die dus wordt geëerd, maar ook letterlijk opgesteld) wordt dan uitgedrukt in de accusativus.[19] In dit geval betreft het een beeld van keizer Hadrianus, die met diverse eretitels inclusief de namen van zijn vergoddelijkte voorgangers wordt genoemd. Deze woordgroep wordt gevolgd door gegevens over de opsteller, uitgedrukt in de nominativus. Het gaat hier om de stad *Laodicea ad Mare* (het huidige Latakia) in de provincie Syria. De opsteller van de inscriptie maakt melding van alle bijzondere privileges die deze vlootstad heeft binnen het Romeinse rijk. Deze worden uitgedrukt in één lange woordgroep in de genitivus, die in appositie volgt op Ἰουλιέων τῶν καὶ Λαοδικέων τῶν πρὸς θαλ<ά>σσῃ, dat weer afhangt van ἡ πόλις. Tot slot wordt middels een prepositiegroep gewag gemaakt van de magistraten uit Laodicea die gezorgd (en waarschijnlijk betaald) hebben voor de plaatsing van het standbeeld. Zodoende commemoreert de inscriptie alle betrokkenen bij dit eerbewijs aan Hadrianus, die de Olympische Zeus-tempel in Athene liet voltooien en omdoopte tot *Hadrianeion* en centrum voor zijn keizercultus (zie ook de bijdrage van De Bakker *et al.* 2021 elders in dit nummer).

17 *Asylia* betekende dat een stad of heiligdom gevrijwaard zou blijven van collectieve vergeldingsacties voor de daden van individuele burgers (*sule*) door andere steden of staten. In de praktijk werd dit een diplomatieke eretitel die niet altijd veel effect had, zie Rigsby (1996).

18 Verwezen wordt naar het *Tabularium*, het Romeinse staatsarchief aan de voet van het Capitool.

19 Zie voor een bespreking van de sociale en politieke implicaties van dit soort grammaticale constructies in ere-inscripties de bijdrage van Anna Heller (2021) aan dit nummer, en Ma (2013).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

Afbeelding 8. Sokkel met inscriptie ter ere van keizer Hadrianus (*IG* II-III^2, 3299) in Athene bij het Olympieion. Foto: Henk Ligtenbarg. Copyright © Hellenic Ministry of Culture and Sports. Archaeological Receipts Fund. (N. 3028/2002).

We kunnen deze aanpak ook hanteren bij decreten, die doorgaans beschouwd worden als het lastigste epigrafische genre. Ook hierbij helpt het om vaste, procedurele elementen te onderscheiden en in het achterhoofd te houden dat het doorgaans gaat om het commemoreren van een door een collectieve vergadering vastgelegd besluit. Als voorbeeld behandel ik hier de inscriptie ter ere van ene Oiniades afkomstig van het eiland Skiathos, aan wie de Atheners speciale privileges toekenden, vermoedelijk om zich te verzekeren van zijn steun in de oorlog tegen Sparta. Ik deel deze fraaie *stoichedon*-inscriptie (zie ook afbeelding 9 hieronder) andermaal op in onderdelen, deze keer genummerd.[20]

[1] θεοί·
[2] ἔδοξεν τῆι βολῆι καὶ τῶι δήμ-
ωι· [3] Ἀντιοχὶς ἐπρυτάνευε, Εὐκ-
λείδης ἐγραμμάτευε, Ἱεροκλ-
ῆς ἐπεστάτε, Εὐκτήμων ἦρχε *ν*
[4] Διειτρέφης εἶπε· ἐπειδὴ ἀνή-
ρ ἐστι ἀγαθὸς Οἰνιάδης ὁ Παλ-

20 Voor een uitgebreide discussie van de formele elementen in decreten, de ontwikkelingen die we daarin zien en hun historische achtergronden, zie Rhodes en Lewis (1997).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

αισκιάθιος περὶ τὴν πόλιν τ-
ὴν Ἀθηναίων καὶ πρόθυμος πο-
ιεῖν ὅ τι δύναται ἀγαθόν, καὶ ε-
ὖ ποιεῖ τὸν ἀφικνόμενον Ἀθη-
ναίων ἐσκίαθον, ἐπαινέσαι (a) τ-
ε αὐτῶι καὶ ἀναγράψαι (b) αὐτὸν
πρόξενον καὶ εὐεργέτην Ἀθη-
ναίων καὶ τὸς ἐκγόνος αὐτό, κ-
αὶ ὅπως ἂν μὴ ἀδικῆται ἐπιμέ-
λεσθαι (c) τήν τε βολὴν τὴν ἀεὶ β-
ολεύοσαν καὶ τοὺς στρατηγ-
ὸς καὶ τὸν ἄρχοντα τὸν ἐν Σκι-
άθωι ὃς ἂν ἦι ἑκάστοτε· τὸ δὲ ψ-
ήφισμα τόδε ἀναγράψαι (d) τὸν γ-
ραμματέα τῆς βολῆς ἐν στήλη-
ι λιθίνηι καὶ καταθῆναι (e) ἐμ π-
όλει. καλέσαι (f) δὲ αὐτὸν καὶ ἐπ-
ὶ ξένια ἐς τὸ πρυτανεῖον ἐς α-
ὔριον *ν* [5] Ἀντιχάρης εἶπε· τὰ μὲ-
ν ἄλλα καθάπερ τῆι βολῆι, ἐς δ-
[ὲ τ]ὴγ γνώμην μεταγράψαι ἀντ-
[ὶ τὸ «Σ]κιαθίο», ὅπως ἂν ἦι γεγρα-
[μμένο]ν, «Οἰνιάδην τὸν Παλαισ-
[κιάθιον»].

[1] Goden! [2] Raad en volk hebben besloten. [3] De *phyle* Antiochis bekleedde de prytanie, Eukleides was secretaris, Hierokles was voorzitter, Euktèmon was archont. [4] Dieitrephès stelde voor: Aangezien Oiniades uit Oud-Skiathos een voortreffelijk man is ten aanzien van de stad Athene en zich inspant om elke goede daad te verrichten waartoe hij in staat is, en elke Athener die op Skiathos aankomt uitstekende diensten levert, dienen we hem (a) te prijzen en hem als *proxenos* en *euergetes* van Athene (b) te registreren, hemzelf en zijn nazaten, en de raad, die op dat moment in functie zal zijn, de generaals en de archont op Skiathos, die dan in functie zullen zijn, dienen (c) ervoor te zorgen dat hem geen kwaad wordt aangedaan. En dit decreet dient de secretaris van de raad (d) te laten graveren op een stenen zuil en (e) te plaatsen op de Polis.[21] En hemzelf

21 Dat 'polis' de archaïsche benaming is van de Atheense Akropolis lezen we in Thucydides (2.15.6). Voor de formule ἐμ/ἐν πόλει op dergelijke inscripties, zie bijvoorbeeld *IG* I^3, 80, regels

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

dienen we (f) uit te nodigen voor een banket morgen in het prytaneion.
[5] Antichares stelde voor: al het andere conform het voorstel van de raad, maar om in het decreet in plaats van 'uit Skiathos' op te schrijven 'Oiniades uit Oud-Skiathos'.
IG I^3, 110 (408-407 v.Chr.)

Het decreet begint met een standaardaanroep van de goden (1), die ons eraan herinnert dat bij de bekrachtiging van een politiek besluit de steun van de goden vereist is. Niet voor niets behelst het voorstel ook het opstellen van het besluit in de vorm van een inscriptie op de Akropolis, zodat het bescherming van de goden geniet. Naast θεός en θεοί vinden we ook Τύχη 'Lot' in dergelijke invocaties, vanaf de 4^e eeuw in toenemende mate in de combinatie Ἀγαθῇ Τύχῇ, die je zou kunnen vertalen met 'Aan de goede Fortuin'.[22]

Vervolgens wordt de tekst geïdentificeerd als een wetsbesluit (2) dat door de officiële Atheense democratische instanties is genomen. We zien hier doorgaans twee standaardformules. Bij ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ('raad en volk hebben besloten') betreft het een besluit dat door de Atheense raad is voorbereid en geformuleerd als motie (een zogeheten *probouleuma*) en dat vervolgens door de volksvergadering middels handopsteken of bij acclamatie is bekrachtigd. Staat er ἔδοξε τῷ δήμῳ, dan is het *probouleuma* in de volksvergadering besproken en gewijzigd, of is er helemaal geen sprake van enige voorbereiding en komt het besluit voort uit de volksvergadering zelf.

In deel (3) volgen de namen van de *phyle* en de magistraten die – getuige de vormen van het imperfectum – op de dag van het besluit in functie waren. Dit deel functioneert zodoende als datering, maar kent ook de eer van vermelding toe aan enkele betrokken *officials*. Voorafgaand aan secretaris, dagvoorzitter en eponieme archont wordt in dit besluit verwezen naar de *phyle* Antiochis, die de prytanie bekleedde toen het besluit genomen werd.[23]

Dan komen we aan bij deel (4), het *probouleuma* zelf, waarvan de opsteller (Dieitrephes) de eer van vermelding ontvangt. De motie voorziet in een motivatie (ἐπειδή…) en specificatie van de voorgestelde eerbewijzen voor Oiniades, die opgesomd worden in een serie van zes infinitieven (ἐπαινέσαι, ἀναγράψαι, etcetera), hierboven aangeduid met de letters a-f. Dit type infinitivus vinden we standaard in decreten en wordt wel aangeduid als *infinitivus pro imperativo*, maar dit is niet juist omdat daarbij het subject

12-20; *IG* I^3, 106, regels 19-23; *IG* II-III^2, 57.

22 Fortuin wordt natuurlijk gepersonaliseerd als een godin, Tyche of (later) Fortuna.

23 Zie noot 9 hierboven voor een korte uitleg bij de termen *phyle* en prytanie.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

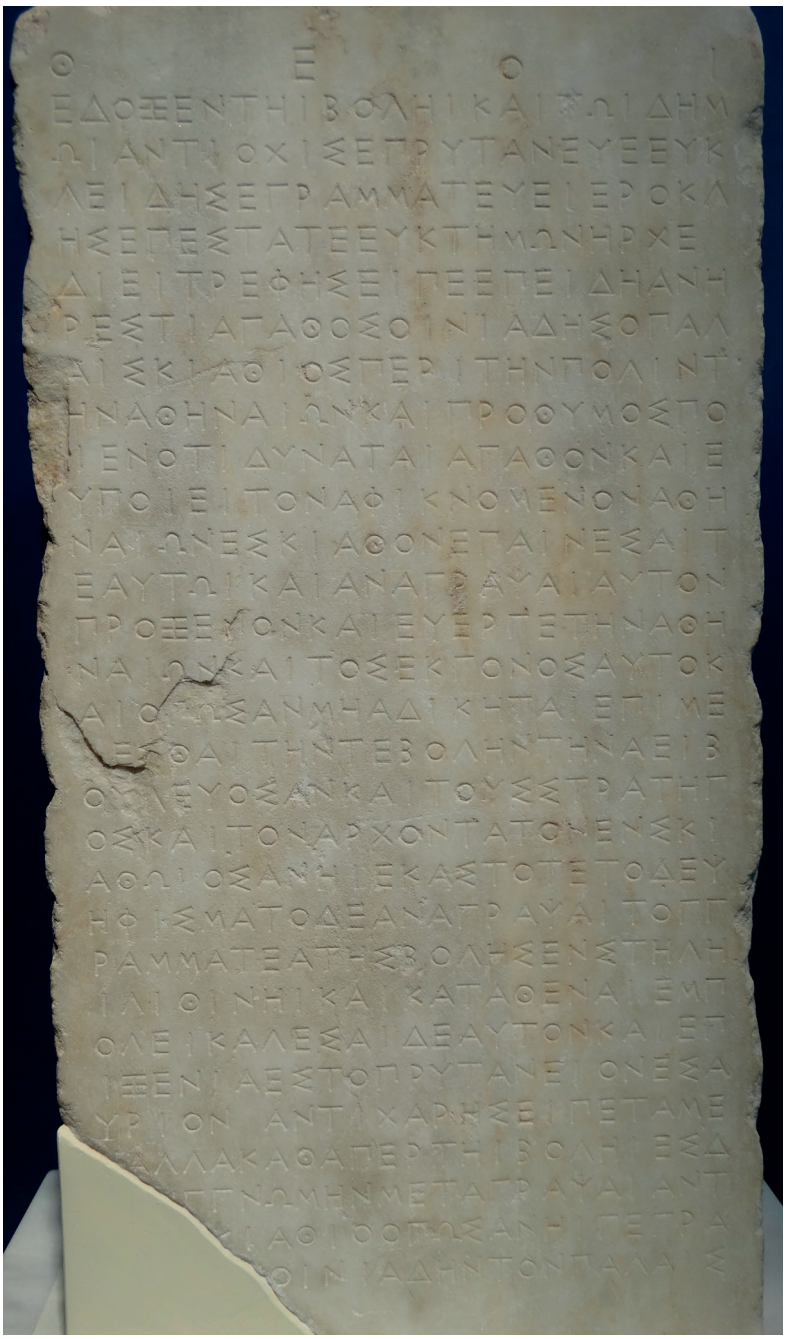

Afbeelding 9. Inscriptie ter ere van Oiniades. Foto: Mathieu de Bakker. Ephorate of Antiquities of the city of Athens – Epigraphical Museum. Copyright © Hellenic Ministry of Culture and Sports. Archaeological Receipts Fund. (N. 3028/2002).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

in de nominativus moet worden uitgedrukt.[24] In dit geval is sprake van *dynamische* infinitivi in de indirecte rede die afhangen van een weggelaten formule 'laat het besloten zijn dat…'.[25] Zoals gebruikelijk wordt het subject in dit geval uitgedrukt in de accusativus (bijvoorbeeld τὴν βολὴν, regel 17, τὸν γραμματέα τῆς βολῆς, regel 21-22). Deze infinitivi drukken handelingen uit die verlangd of, zoals hier, vereist worden, en zijn inherent natijdig aan het werkwoord waarvan ze grammaticaal afhankelijk zijn. De stam van dit type infinitivus (praesens- of aoristusstam) heeft aspectuele betekenis en verwijst dus niet naar iets wat al in het verleden is gebeurd.[26]

In het geval van Oiniades betreft de motie een serie handelingen die gebruikelijk zijn wanneer Athene eer bewijst aan iemand die voor de stad een goede daad heeft verricht. Naast lof wordt Oiniades voorzien van de standaard eretitels *proxenos* (een soort consul)[27] en *euergetes* 'weldoener' en – niet onbelangrijk in deze roerige periode uit de Griekse geschiedenis – wordt hem en zijn familie op Skiathos bescherming gegarandeerd. Typerend voor dit soort eredecreten is het gebod om ze als opschrift te monumentaliseren op de Akropolis, waar ze zoals gezegd de bescherming van de goden genieten. Daarnaast werd het wetsbesluit genoteerd op papyrus en bewaard in het staatsarchief van de Atheners, dat vanaf de 4e eeuw voor onze jaartelling gehuisvest was in het Metroon, vlakbij het Bouleuterion op de Klassieke Agora.[28]

Als laatste onderdeel van de motie wordt Oiniades uitgenodigd voor een 'staatsbanket' in het Prytaneion, een bijzondere vorm van eer die alleen was weggelegd voor bondgenoten die de Atheners goede diensten hadden bewezen. Ook Atheense burgers konden voor zo'n banket worden uitgenodigd. In dat geval werd er niet gesproken van *xenia* (een maaltijd

24 Zie de Homerische epen voor legio voorbeelden. De *infinitivus pro imperativo* wordt daarin onder meer gebruikt voor standaard procedures (zie Allan 2010), wat de verwarring met de infinitivus in politieke decreten verklaart.

25 Deze formule wordt niet altijd weggelaten. In sommige decreten vinden we bijvoorbeeld δεδόχθαι of ἐψηφίσθαι.

26 Zie voor een overzicht Van Emde Boas *et al.* (2019: 51.15).

27 Oorspronkelijk is een *proxenos* een burger van een *polis* die ter plaatse de belangen van een andere *polis* behartigt, nog het meest te vergelijken met een honorair consul. Later wordt *proxenos* steeds meer een standaard eretitel, samen met *euergetes* 'weldoener'. Voor proxenia, zie de uitputtende studie van Mack (2015); de titel *euergetes* wordt besproken door Gauthier (1985).

28 Het is dus belangrijk om te beseffen dat lang niet alle politieke decreten standaard werden opgesteld in de vorm van een inscriptie. Onze verzameling betreft vooral eredecreten, maar uit andere bronnen (onder andere historiografie en redenaars) weten we dat er natuurlijk ook heel andere besluiten werden genomen door de Atheense politieke gremia. Deze werden lang niet altijd publiekelijk opgesteld in de vorm van een inscriptie.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

voor een gast van buiten de polis), maar van een *deipnon*.[29] De tijdverwijzing 'morgen' (ἐς αὔριον) bij dit onderdeel laat zien dat ondanks de indirecte rede het temporeel perspectief van het spreekmoment wordt gehanteerd. Dit verschijnsel vinden we vaker in de indirecte rede. Bij dit type inscripties laat het treffend zien dat de tekst daadwerkelijk het moment waarop de motie wordt aangenomen (ἔδοξε…) vastlegt en commemoreert.

Tot slot kunnen we onder een decreet nog amendementen aantreffen, en op sommige steenblokken worden soms ook verscheidene decreten aangetroffen die alle betrekking hebben op hetzelfde onderwerp. In geval van Oiniades betreft het amendement (5) een specificatie van zijn herkomst, waarop Antichares heeft gewezen. We zien hierin het belang dat gehecht wordt aan op het eerste gezicht pietluttige accuratesse, een typisch verschijnsel voor procedurele teksten, ook in onze tijd.

Het eredecreet voor Oiniades uit Oud-Skiathos vormt een schoolvoorbeeld van een politieke tekst uit het klassieke Athene. Het corpus van deze prozateksten is rijk en gevarieerd, en hoewel we daarin veel vaste formules en standaard onderdelen aantreffen, kent elk decreet zijn eigen, unieke inhoud. Dankzij de Atheense gewoonte om deze teksten te inscriberen, zijn we in het bezit van een deel van een oud staatsarchief, dat ons inzage geeft in de politieke geschiedenis van de stad en ons in staat stelt belangrijke aan- en kanttekeningen te plaatsen bij de literaire bronnen (in het bijzonder de geschriften van de historiografen en de redenaars) uit deze periode.

7 Conclusie

In deze bijdrage heb ik geprobeerd enige handvatten te bieden voor diegenen die voor het eerst aan de slag gaan met Griekse inscipties. Ik heb inleidende informatie gegeven over schrift en taal van de Griekse epigrafie en laten zien dat het heel goed mogelijk is om op het eerste gezicht lastige teksten te ontsluiten, mede aan de hand van digitale hulpmiddelen. Zoals bij alle teksten uit de Oudheid helpt vervolgens oefening. Hoe meer inscripties je leest, des te meer raak je bekend met hun formele en inhoudelijke aspecten en ontwikkel je een oog voor de vaak fascinerende informatie die schuilgaat in deze teksten. Daarmee krijgt dit corpus de aandacht die het verdient en kun je het verre Griekse verleden nog beter tot leven brengen.

29 Het was Socrates die aan het slot van zijn *Apologie* op ironische wijze deze eer voor zichzelf voorstelde, en daarmee zijn doodvonnis bezegelde (Plato, *Apologie* 36d-e). Voor een bespreking van dit soort staatsbanketten, zie Schmitt-Pantel (1992).

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

De commemoratie die de Grieken beoogden met het inscriberen van hun teksten blijkt daarmee opnieuw gewaarborgd.

Bibliografie[30]

Allan, R.J. 2010. 'The Infinitivus pro Imperativo in Ancient Greek. The imperatival infinitive as an expression of proper procedural action', *Mnemosyne* 63, 203-228.

d'Angour, A.J. 1999. 'Archinus, Eucleides and the Reform of the Athenian Alphabet', *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 43, 109-129.

Bakker, M.P. de., N. Koopman, P. van Uum en S. Willigers. 2021. 'Poëzie op steen in Athene', *Lampas* 54, 11-37.

Buck, C.D. 1973[2] [1955]. *The Greek Dialects. Grammar, selected inscriptions, glossary*, Chicago.

Colvin, S. 2007. *A Historical Greek Reader. Mycenaean to the Koiné*, Oxford.

Duhoux, Y. 1983. *Introduction aux dialectes grecs anciens. Problèmes et méthodes. Recueil de textes traduits*, Cabay en Louvain-la-Neuve.

Emde Boas, E.H. van, A.R. Rijksbaron, L. Huitink en M.P. de Bakker. 2019. *The Cambridge Grammar of Classical Greek*, Cambridge.

Gauthier, P. 1985. *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs* (*IVe – Ier siècle avant J.-C.*). *Contribution à l'histoire des institutions*, Parijs.

Kirchhoff, A. 1887. *Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets*, Berlijn.

Heller, A. 2021. 'Ere-inscripties. Volk en elite, gemeenschap en individu', *Lampas* 54, 67-91.

Ma, J. 2013. *Statues and Cities. Honorific portraits and civic identity in the Hellenistic world*, Oxford.

Mack, W.J.B.G. 2015. *Proxeny and Polis. Institutional networks in the Ancient Greek world*, Oxford.

Meisterhans, K. en E. Schwyzer. 1900[3]. *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlijn.

Nijf, O.M. van. 2021. 'Grafinscripties', *Lampas* 54, 39-65.

Nijf, O.M. van. 2021. '*Saxa Loquuntur*. Bibliografisch en heuristisch overzicht', *Lampas* 54, 161-171.

Rhodes, P.J. en D.M. Lewis. 1997. *The Decrees of the Greek States*, Oxford.

Rigsby, K.J. 1996. Asylia. *Territorial inviolability in the Hellenistic world*, Berkeley en Los Angeles.

Schmitt-Pantel, P. 1992. *La cité au banquet. Histoire des repas publics dans les cités grecques*, Rome.

30 Een overzicht van de gebruikte afkortingen voor epigrafische publicaties is te vinden in het bibliografisch en heuristisch overzicht aan het eind van dit Lampasnummer.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24

Threatte, L. 1980. *The Grammar of Attic Inscriptions. Volume I. Phonology*, Berlijn en New York.

Threatte, L. 1996. *The Grammar of Attic Inscriptions. Volume II. Morphology*, Berlijn en New York.

Waal, W. 2019. 'Ouder dan je zou denken. De leeftijd van het Griekse alfabet', *Lampas* 52, 395-415.

Willetts, R.F. 2013² [1967]. *The Law Code of Gortyn*, Berlijn.

Over de auteur

Mathieu de Bakker doceert aan de opleiding Griekse en Latijnse Taal en Cultuur van de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast is hij samen met Onno van Nijf verantwoordelijk voor de jaarlijkse epigrafie-excursie van OIKOS naar Athene voor masterstudenten en promovendi. Hij heeft gepubliceerd op het terrein van de Griekse geschiedschrijving en de redenaars, en is co-auteur van de recent verschenen *Cambridge Grammar of Classical Greek*.

Onno (33265383)
IP: 212.127.206.24